

פתח דבר

יהודה שנהב

דיון בשואה, או ליתר דיוק בייצוגיה, מעסיק את שני המאמרים הראשונים בגיליון זה. גיל אניג'אר מציע קריאה מחודשת ב"השבוי" של ס' יזהר ומבקש, בעקבות נחמן בלומנטל, להצביע על האופן שבו ניתן לאתר את הרישומים הלשוניים שמותירה השואה (בהווה מתמשך) בהיסטוריה התרבותית העברית. הוא מתמקד בשני מומנטים מרכזיים בסיפור – סצינת העינויים והנוכחות־נפקדות של תושבי הכפר הערבי – ואחר כך מפנה את תשומת לבנו למילה "מוזלמאן" המונכחת בספרות השואה. מילה זו, שספק אם מקורה בלשון הנאצים או בלשון הניצולים, ומשמעותה "מוסלמי" בגרמנית, נשארה "מוזלמאן" בעברית. בלשונו של אניג'אר זוהי "מילה שסיבות שימושה לוטות באפלה, ושעד היום נותרה בזרותה בלשונו העברית", מילה שנותרה כביכול מחוץ ל"תולדות התרבות שלנו". אניג'אר אינו עוסק בשאלה כיצד התגלגל כינוי זה של היהודים כמוסלמים אל ספרות השואה. הוא מבקש לראות במוזלמאן עדות ל"בלתי אפשרי", ולפתוח דיון בשאלה כיצד ובאילו תנאים מתהווים וקורסים קווי תיחום בין יהודים למוסלמים בלשון, בתרבות ובכלל.

ראול הילברג פרסם בראשית שנות השישים את אחד הספרים החשובים על השמדת יהודי אירופה (*The Destruction of the European Jews*), העומד לראות אור במהדורה מחודשת בהוצאת אוניברסיטת ייל. הילברג ביקש בעבר לפרסם את הספר בעברית, אולם מוסד יד ושם דחה את כתב היד. בספרו, הפוליטיקה של הזיכרון (*The Politics of Memory*), משרטט הילברג את המסע המביך והמפרך שעבר עד לפרסומו של הספר בארצות הברית. בגיליון זה אנו מביאים תרגום של פרק מתוך הספר (פרק 4, "הגדרה מתוקף צו") עם הקדמה של נתן שניידר, המבקשת להעמיד את ספרו של הילברג בהקשר של שני ז'אנרים היסטוריוגרפיים: האחד קשור למשפטי נירנברג, שהתמקדו במרצחים וב"פשעים נגד האנושות"; האחר קשור למשפט אייכמן, שהתמקד בקורבנות ובפשעים נגד העם היהודי. ספרו של הילברג נכתב ברוח הזמן של נירנברג, אולם הוא קשור בחלקו גם למשפט אייכמן בתיווכה של חנה ארנדט. אל ההקדמה מאירת העיניים של שניידר, ואל הפרק המתורגם של הילברג, מצורפת שיחה שניהלו דניאל לוי ונתן שניידר עם הילברג במהלך תרגום עבודתו לעברית.

שני מאמרים עוסקים בחברה ובתרבות ישראלית. בועז סג'רו עוסק באחת התעלומות הבלתי פתורות בהיסטוריה של החברה הישראלית: פרשת חטיפתם של מי שמכונים "ילדי טימן". בין השנים 1948–1954 נעלמו בין 1,500 ל-5,000 ילדים. תלונות הוגשו על

היעלמותם של 1,053 ילדים, שני שלישים מהם ממוצא תימני. סנג'רו, משפטן, בוחן את דוח ועדת החקירה הממלכתית בראשות השופט יעקב קדמי. מתוך ניתוח הדוח מעלה סנג'רו ביקורת נוקבת וחריפה על עבודת הוועדה וטוען שהיא נעדרת כל אפיסטמולוגיה של חשד. היא סלחנית כלפי תופעה כמו השמדת ארכיונים, מתמקדת רק באפשרות של חטיפה ממסדית ועושה מאמצים ניכרים להפריכה, מסתמכת על תיעוד בן-התקופה בחלק מן המקרים ותוך כדי כך מבטלת עדויות מרשיעות בטענה שהתיעוד אינו אמין. סנג'רו מגיע למסקנה שהוועדה תפקדה כמנגנון ריטואלי, המבקש להעמיד מראית עין של טיפול בסוגיה המעוררת מחלוקת וסערת רגשות בקרב הציבור בישראל. באמצעות הטיפול בסוגיה זו אפשר להעלות שאלות כלליות יותר, כמו, כיצד מתמודדת החברה הישראלית עם עברה, ועד כמה פענוח העבר מותנה במיקומם של התימנים בפסיפס יחסי הכוח בה.

חגי בועז מטפל ב"סטטוס קוו" כמיתוס ועוקב אחר מבנה השיח והקטגוריות הפוליטיות שהוא מייצר. בהיותו מסמן צף, אין לסטטוס קוו נקודת התחלה ברורה והניסיון לעקוב אחר מקורותיו מתסכל מבחינה אמפירית. בהעדר נקודת אפס היסטורית, מבקש בועז לעמוד על הגיונו התרבותי ועל דימויי החברה שהוא מייצר באמצעות דיון על זכות הבחירה לנשים יהודיות בין השנים 1918–1926. נשים סומנו בדיון זה כקו גבול סימבולי שחצף בין הנצים, ומנגנון הסטטוס קוו שימש אלמנט של פשרה לצמצום הקונפליקט בין דתיים לחילונים. בתוך כך הפכו "נשים" ו"נשיות" לקטגוריה הנתונה למשא ומתן. מסקנתו של בועז היא שבעוד שהסטטוס קוו משעה ומחליק כמה מן הדילמות הבלתי פתורות בשורשי המהפכה הציונית המודרנית, הוא ב-בזמן גם כופה, מבנה ומקבע זהויות חברתיות.

סטפן בלייר נכנס לחנות ספרים במונטריאול ונתקל בספר תמונות מארכיונים ברוסיה שלא פורסמו מעולם. תוך שהוא מדפדף בתצלומים שצילמו חיילים רוסים באחד המחנות במלחמת העולם השנייה, הוא נתקל בתמונה של ילד כחוש. רק לאחר שהפשיל את שרוולו והשווה את המספר המקועקע על זרועו עם המספר הסידורי שבתמונה, למד לדעת שהילד הזה הנו הוא עצמו. מה מלמדת דוגמה זו על מעמדו של הצילום? מאמרו של מאיר ויגודר עוסק בקשר בין זיכרון לשכחה, ובתפקידו של הצילום בחיבור בין עבר, הווה ועתיד. האם תצלומים ממריצים את זיכרונותינו? האם הם מסוגלים להקים מחדש את "מהותו" של האדם שאנו אוהבים? ויגודר מבקש לענות על שאלות אלו תוך דיון בעבודותיהם של זיגפריד קרקאוור ורולאן בארת' על הצילום ועל הפונקציה שדימויים מנטליים ממלאים בתיווך בין העבר לבינינו. הדיון התיאורטי מומחש באמצעות מקבץ של תמונות משפחתיות.

מאמרה של יפעת וייס עוסק בשיח הזהות היהודי במרכז אירופה במפנה המאות ה-19 וה-20. בתקופה זו התעצמה הפרדיגמה הגזעית (למשל האויגניקה) כפרדיגמה מדעית, שעתידה להציב את הפרמטרים להדרתם של היהודים ממרכזי החברות שבהן חיו. וייס מנתחת את אופן השתתפותם של יהודים בשיח זה ואת עמדותיהם בשיח הגזעני בתחומי הסוציולוגיה, האנתרופולוגיה והביולוגיה. היא מבקשת לגזור מניתוח זה השלכות פוליטיות על הקשר בין גזע לתרבות ובין גניאלוגיה לשיבה. הדיון בשאלת הגזע מאפשר לה גם

לעסוק במעמדה האפיסטמולוגי של סוגיית הזהות כתופעה מהותנית ולהבין את השלכותיה בהקשר הפוסטקולוניאלי.

מאמרה של מיכל בן-נפתלי מבקש לייצר מפגשים מדומיינים בין חנה ארנדט (הבנאליות של הרוע, 2000) לבין עדי אופיר (לשון לרע, 2000). מפגשים אלה עוסקים בספרה הציבורית והפרטית ובשאלות של אסתטיקה ומוסר. אחד מטיעוניה המרכזיים של בן-נפתלי הוא שהמעבר של אופיר מאונטולוגיה של רוע לאונטולוגיה של מוסר מדמה במובנים רבים את התנועה של ארנדט בין שיח דיאגנוסטי לשיח תרפויטי. היא גורסת שהמימד הפסיכואנליטי נוכח, למרות הצנעתו ואפילו הכשתו, בעבודותיהם של שני הפילוסופים.

את הגיליון חותמות ארבע מסות. שהם מלמד מציגה לקט ציטוטים מתוך דיוני הממשלה מן השנים 1950–1952, העוסקים ביהודים, ביהדות, בערכים ובערביות ובקשר ביניהם. ניצה קרן מציעה קריאה פוליטית פְּשִׁירָה של דליה רביקוביץ "אמא מתהלכת", הפותח במשפט: "אמא מתהלכת עם ילד מת בבטן". רנטה סלצ'ל עוסקת בקשר בין קטסטרופות לבין אמנות, ודנה בשאלה כיצד מתווך קשר זה ביחסים בין "העולם הראשון" ל"עולם המתפתח". ירון אזרחי מטפל בשאלות של דמוקרטיה ויחסי רוב ומיעוט על רקע תרגומו לעברית של הפדרליסט (2002), קובץ מאמרים שכתבו המילטון, מדיסון וג'יי כחלק מן הוויכוח על כינון החוקה של ארצות הברית.

